

RASMIY VA NORASMIY DISKURSNING KOMMUNIKATIV FARQLARI

Abdumalikova Dilfuza Abduraubovna

JDPU O'zbek tilini o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20377252>

Annotatsiya. Ushbu tezisdá rasmiy va norasmiy diskursning kommunikativ farqlari lingvopragmatik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Rasmiy diskursda me'yoriylik, institutsional maqom, aniqlik, masofa va nutqiy tartib ustuvor bo'lsa, norasmiy diskursda erkinlik, emotsionallik, shaxslararo yaqinlik va kontekstga bog'liqlik kuchli namoyon bo'ladi. Tadqiqotda diskurs ishtirokchilari o'rtasidagi munosabat, nutq maqsadi, uslubiy vositalar, murojaat shakllari hamda kommunikativ strategiyalar qiyosiy tahlil qilinadi. Natijalar rasmiy va norasmiy diskursning farqi faqat til birliklarida emas, balki ijtimoiy vaziyat, kommunikativ niyat va madaniy me'yorlar bilan ham belgilanadi.

Kalit so'zlar: rasmiy diskurs, norasmiy diskurs, kommunikativ farq, nutqiy vaziyat, pragmatika, uslub, muloqot strategiyasi.

Zamonaviy tilshunoslikda diskurs tushunchasi tilning faqat grammatik yoki leksik tizimi emas, balki ijtimoiy munosabatlar, madaniy qadriyatlar va kommunikativ vaziyat bilan bog'liq murakkab hodisa sifatida o'rganiladi. Inson muloqoti turli sharoitlarda kechadi va har bir vaziyat nutqning shakli, mazmuni hamda ifoda vositalarini belgilaydi. Shu jihatdan rasmiy va norasmiy diskurs o'rtasidagi farqlarni aniqlash tilning ijtimoiy vazifasini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi. Rasmiy diskurs davlat boshqaruvi, ta'lim, ilmiy muhit, huquqiy munosabatlar, ish yuritish va diplomatik muloqotda qo'llanadi. Norasmiy diskurs esa kundalik suhbat, do'stona muloqot, oilaviy munosabat va shaxsiy fikr almashish jarayonida yuzaga keladi. Bu ikki ko'rinishning kommunikativ farqlarini o'rganish nutq madaniyati, tarjima amaliyoti, ta'lim jarayoni va kasbiy kommunikatsiya uchun muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy metod asos qilib olindi. Rasmiy va norasmiy diskursning kommunikativ xususiyatlari nutqiy vaziyat, adresant va adresat munosabati, maqsad, uslubiy tanlov, leksik birliklar hamda pragmatik strategiyalar nuqtayi nazaridan solishtirildi. Tahlilda diskurs nazariyasi, sotsiolingvistika va pragmalingvistika yondashuvlariga tayanildi. Rasmiy nutqda kommunikativ masofa, ijtimoiy maqom, standartlashgan ifoda va normativlik asosiy mezon sifatida qaraldi. Norasmiy nutqda esa suhbatdoshlar o'rtasidagi yaqinlik, vaziyatga moslashuvchanlik, emotsional bo'yoqdorlik va erkin sintaktik qurilish ustuvor belgilar sifatida baholandi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, rasmiy diskursning asosiy kommunikativ belgisi tartibga solinganlik va me'yoriylikdir. Bunday diskursda nutq qatnashchilari odatda ijtimoiy mavqe, kasbiy rol yoki institutsional vazifa asosida muloqotga kirishadi. Masalan, rahbar va xodim, o'qituvchi va talaba, sudya va ishtirokchi, tashkilot va fuqaro o'rtasidagi nutqiy aloqa oldindan belgilangan qoidalar asosida shakllanadi. Rasmiy diskursda aniqlik, mantiqiy izchillik, xolislik va adabiy til me'yorlariga rioya qilish talab etiladi. Unda ortiqcha emotsionallik, kinoya, so'zlashuvga xos qisqartmalar va shaxsiy munosabatni keskin ifodalovchi birliklar cheklangan bo'ladi.

Norasmiy diskursda esa kommunikativ jarayon ko'proq shaxsiy munosabat, hissiy holat va bevosita vaziyatga bog'liq kechadi. Suhbatdoshlar o'z fikrini erkin ifodalaydi, nutqda qisqartmalar, undovlar, takrorlar, xalqona iboralar va emotsional birliklardan foydalanadi. Masalan, rasmiy vaziyatda "Iltimos, hujjatlarni belgilangan muddatda taqdim etishingizni so'raymiz" shakli qo'llansa, norasmiy vaziyatda "Hujjatlarni ertagacha berib yuboring" yoki "Ertagacha yetkazib

qo'ying, iltimos" kabi soddaroq ifodalar ishlatiladi. Bu farq faqat grammatik shaklda emas, balki suhbatdoshlar o'rtasidagi masofa va kommunikativ maqsadda ham ko'rinadi.

Rasmiy diskursda murojaat shakllari hurmat, lavozim va ijtimoiy maqomni aks ettiradi. "Hurmatli", "muhtaram", "janob", "xonim", "siz" kabi birliklar kommunikativ masofani saqlashga xizmat qiladi. Norasmiy diskursda esa murojaat shakllari yaqinlik va samimiylikni bildiradi. Unda ism bilan murojaat qilish, qisqa chaqiriqlar, do'stona iboralar va ba'zan hazil aralash ifodalar uchraydi. Shuningdek, rasmiy diskursda gaplar odatda to'liq, izchil va normativ tuziladi, norasmiy diskursda esa elliptik gaplar, yarim jumlar, kontekst orqali tushuniladigan ifodalar faol ishlatiladi.

Rasmiy va norasmiy diskursning kommunikativ farqlari jamiyatdagi nutq madaniyati va ijtimoiy munosabatlar tizimi bilan chambarchas bog'liq. Rasmiy diskurs ijtimoiy tartib, huquqiy aniqlik va kasbiy mas'uliyatni ta'minlasa, norasmiy diskurs shaxslararo yaqinlik, emotsional qo'llab-quvvatlash va tabiiy fikr almashish imkonini beradi. Har ikki diskurs turi o'z vazifasiga ega bo'lib, ularni aralashtirib yuborish kommunikativ noqulaylikka sabab bo'lishi mumkin. Masalan, ish hujjatlarida haddan tashqari so'zlashuv uslubidan foydalanish rasmiylik darajasini pasaytiradi, kundalik suhbatda esa ortiqcha rasmiylik sovuqlik va masofa hissini kuchaytiradi.

Diskurs tanlovi kommunikativ kompetensiyaning muhim ko'rsatkichidir. Til egasi qaysi vaziyatda qanday nutq shaklidan foydalanishni bilsa, muloqot samaradorligi ortadi. Ayniqsa, ta'lim jarayonida talabalarga rasmiy va norasmiy diskursning farqlarini amaliy misollar orqali o'rgatish ularning nutq madaniyatini rivojlantiradi. Kasbiy faoliyatda esa rasmiy diskurs me'yorlarini bilish hujjat yuritish, muzokara olib borish, ilmiy taqdimot qilish va jamoatchilik bilan muloqotda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rasmiy va norasmiy diskurs o'rtasidagi kommunikativ farqlar nutqning maqsadi, ishtirokchilar munosabati, vaziyat darajasi, uslubiy vositalar va pragmatik strategiyalar orqali namoyon bo'ladi. Rasmiy diskurs aniqlik, izchillik, me'yoriylik va kommunikativ masofaga asoslanadi. Norasmiy diskurs esa erkinlik, samimiylik, emotsionallik va kontekstga tayanishi bilan ajralib turadi. Ushbu farqlarni anglash til egasining kommunikativ kompetensiyasini oshiradi hamda turli ijtimoiy vaziyatlarda mos, madaniyatli va samarali nutq yuritishga yordam beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. — М.: Гнозис, 2003. — 280 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. — Волгоград: Перемена, 2002. — 477 с.
3. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. — М.: Прогресс, 1989. — 312 с.
4. Brown P., Levinson S.C. Politeness: Some Universals in Language Usage. — Cambridge: Cambridge University Press, 1987. — 345 p.
5. McCarthy M. Discourse Analysis for Language Teachers. — Cambridge: Cambridge University Press, 1991. — 213 p.